

Kinga Jagiełło/ Aleksandra Sałacińska/ Victoria Kamasa (Poznań)

Rodzina w podręcznikach do nauki języka fińskiego oraz polskiego dla obcokrajowców. Krytyczna Analiza Dyskursu

Podręczniki są wskazywane jako jedno z istotnych źródeł transmisji dominujących konstrukcji dyskursywnych. W niniejszym tekście przedstawiamy analizę dyskursywnej konstrukcji rodziny w podręcznikach do nauki języka polskiego i języka fińskiego jako języków obcych. Prowadzimy analizę z perspektywy dyskursywno-historycznej w ramach krytycznej analizy dyskursu z użyciem metod jakościowych. Ujawnione dyskursy wskazują na pewne podobieństwa, ale również różnice między analizowanymi konstrukcjami rodziny. Do najważniejszych z nich należą: koncentracja na rolach społecznych związanych z płcią w przypadku polskiego podręcznika i niska pozycja dzieci w hierarchii rodzinnej w przypadku podręcznika fińskiego.

“Family” in polish and finish textbooks for foreigners. Critical Discourse Analysis

Course books are described as one of the important sources for the transmission of the dominant discursive structures. The article analyses the discursive construction of family in course books for learners of Polish and Finnish as foreign languages. We conduct our analysis from the perspective of the Discourse-Historical Approach in Critical Discourse Analysis with the use of qualitative methods. The revealed discourses show some similarities but also differences in the discursive construction of family in the two countries. The most prominent differences include the concentration on gender roles in the family in the case of the Polish course book and the low position of children in the family hierarchy in the Finnish course book.

Familie in Lehrwerken für Finnisch und Polnisch als Fremdsprache. Kritische Diskursanalyse

Schulbücher werden als eine der wichtigsten Quellen der dominierenden diskursiven Konstruktionen beschrieben. In diesem Beitrag analysieren wir die diskursive Konstruktion von Familie in Schulbüchern für Polnisch und Finnisch als Fremdsprachen. Die Analyse wird aus der Perspektive der historischen Diskursanalyse durchgeführt. Die aufgedeckten Diskurse zeigen einige Ähnlichkeiten und einige Unterschiede zwischen den diskursiven Konstruktionen von Familien in beiden Ländern. Zu den wichtigsten Unterschieden gehören: Konzentration auf Geschlechtsrollen in polnischen Schulbüchern und eine niedrige Position der Kinder in der Familienhierarchie.

1. Wstęp

Dreesen i Judkowiak (2012) wskazują na podręczniki jako jedno z istotnych źródeł transmisji dominujących konstrukcji dyskursywnych. Na przykładzie podręczników do historii zwracają oni uwagę na cechy tego typu opracowań wpływające na ich znaczącą rolę we wspomnianej transmisji. Należą do nich: uznawanie podręczników za niezawodne i neutralne źródło obowiązującej wiedzy oraz autorytet wydawców, autorów i cytowanych ekspertów sprawiający, że prezentowana w nich wiedza uznawana jest za kanon oraz podsuwa sposób pojmowania zjawisk umożliwiający jej odbiorcom uczestnictwo w dyskursie publicznym (Dreesen/Judkowiak 2012). Również liczne badania dotyczące podręczników prowadzone w nurcie Krytycznej Analizy Dyskursu (np. Barton/Sakwa 2012; Chanzanagh 2011; Peled-Elhanan 2010) stanowią przesłankę wskazującą istotność tego typu materiału badawczego.

Z kolei na znaczenie podręczników do języka polskiego jako obcego może wskazywać duże zainteresowanie badawcze tym tematem. Podejmowano na przykład temat stereotypów obecnych w tego typu podręcznikach. Opisywano je przy zastosowaniu różnorodnych podejść badawczych: od skupienia się na analizie jednej, wybranej serii podręczników (Stankiewicz/Żurek 2010) do rozbudowanej analizy porównawczej z uwzględnieniem podręczników wydawanych także w innych krajach (por. Dąbrowska 1998). Skupiano się także na analizie jednego, wybranego zagadnienia, na przykład obrazu polskiej rodziny (por. Strzelecka 2011). Nieco inne podejście przyjęła Paździo (2014) czyniąc przedmiotem swojego zainteresowania obecność w tego typu podręcznikach tematów tabu, które sama określa jako „marginesy”. Temat grup często marginalizowanych w publicznym dyskursie podejmuje również Kola (2010) czyniąc przedmiotem swojego zainteresowania reprezentacje niepełnosprawności w podręcznikach do nauki języka polskiego.

Mimo szerokiego zakresu podejmowanych zagadnień i różnych typów podręczników podlegających badaniu, do tej pory nie podjęto zagadnienia porównania konstrukcji dyskursywnych obecnych w podręcznikach do nauki określonego języka jako obcego. Badanie takie uznajemy za istotne ze względu na szczególną rolę, którą pełnią takie podręczniki: stanowią one źródło wiedzy nie tylko na temat norm językowych, ale także norm społecznych. Często są też wykorzystywane podczas kursów adaptacyjnych czy innych form szkoleniowych mających na celu ułatwienie obcokrajowcom odnalezienia się w nowej dla nich rzeczywistości kulturowej. Dodatkowo można przypuszczać, że to na podstawie obrazu zawartego w tych podręcznikach obcokrajowcy tworzą swoją opinię na temat danego państwa i jego mieszkańców.

Sposób funkcjonowania, a pośrednio także definiowania i rozumienia rodziny stanowi jedno z istotnych zagadnień, na temat których wiedza przekazywana

jest za pośrednictwem podręczników do nauki określonego języka jako obcego. Zagadnienie to stało się ostatnio w Polsce przedmiotem ożywionej dyskusji publicznej i politycznej. Debaty parlamentarne dotyczące projektów ustaw na temat związków partnerskich czy finansowania zapłodnienia *in vitro* sprawiły, że w dyskursie publicznym pojawiły się pytania o to, jakie są cechy definicyjne rodziny, czy też jakie typy związków można bądź należy określać jako rodzinę. Z perspektywy tej debaty, a także ze względu na zasadnicze społeczne znaczenie rodziny umieściliśmy właśnie tę kwestię w centralnym punkcie naszych analiz.

Celem niniejszego tekstu jest więc opis dyskursywnej konstrukcji rodziny i jej członków w podręcznikach do nauki języka fińskiego i języka polskiego jako obcego. Wybór podręczników do dwóch różnych języków podyktowany jest założeniem, że różnice kulturowe między Polską a Finlandią mogą znaleźć odzwierciedlenie w dyskursywnych konstrukcjach rodziny. Przyjmujemy także, że perspektywa porównawcza umożliwi pełniejszą rekonstrukcję obu dyskursów. Odpowiemy więc na następujące pytania:

- Jaka jest dyskursywna konstrukcja rodziny w podręczniku do nauki języka polskiego jako obcego?
- Jaka jest dyskursywna konstrukcja rodziny w podręczniku do nauki języka fińskiego jako obcego?
- Jakie są podobieństwa i różnice między tymi konstrukcjami?

Poszukując odpowiedzi na te pytania, wykorzystamy kategorie analityczne wypracowane w ramach perspektywy dyskursywno-historycznej Krytycznej Analizy Dyskursu. Uzyskane wyniki umieścimy również w kontekście sytuacji społecznej rodziny w Polsce i w Finlandii.

2. Tło teoretyczne

Krytyczna Analiza Dyskursu (KAD) definiowana jest jako ruch rozpoznawalny zarówno z zewnątrz (ze względu na wspólne cechy prac) jak i od wewnątrz (ze względu na autodefiniowanie się badaczy jako pracujących w ramach KAD) (por. Breeze 2011). Do jej cech charakterystycznych zalicza się koncentrację na problemach społecznych, w tym w szczególności na roli dyskursu w produkcji i reprodukcji dominacji i nadużyć władzy (por. van Dijk 2009) oraz zainteresowanie tym, jakie środki semiotyczne są używane, by określona definicja wydarzeń, osób bądź miejsc zyskała znamiona dominującej (por. Forchtner/Kolvraa 2012).

Spośród różnych perspektyw przyjmowanych w ramach KAD i opisywanych w literaturze przedmiotu zastosujemy tu kategorie analityczne wypracowane w ramach perspektywy dyskursywno-historycznej zaproponowanej przez Wodak (por. Wodak/Meyer 2009). Jest to podejście interdyscyplinarne, w ramach

którego zakłada się łączenie wielu dziedzin nauki. U podstaw przyjęcia takiego podejścia leży założenie, że uwarunkowania społeczne, instytucjonalne czy wychowawcze wpływają na dyskurs, z drugiej strony jednak to właśnie dyskurs jest jednym z czynników kształtujących te uwarunkowania (Wodak 2011:66). Stąd też konieczne jest analizowanie dyskursu właśnie w kontekście tych uwarunkowań. Wodak (2011: 67) wskazuje na konieczność uwzględnienia w prowadzonych badaniach kilku warstw kontekstu: kontekstu językowego, kontekstu wyrażającego się poprzez relacje intertekstualne, kontekstu sytuacyjnego oraz kontekstu społeczno-historycznego. Inną istotną cechą podejścia dyskursywno-historycznego jest koncentracja na analizowanym problemie, nie zaś bytach językowych (Wodak 2011: 69). Celem badań nie jest ocenianie, co jest właściwe bądź nie, jest nim natomiast wykorzystanie wyników i, w dalszej perspektywie, zmiana praktyki społecznej. Istotna jest tutaj także rezygnacja z przyjmowania założenia o świadomym stosowaniu określonych konstrukcji czy strategii dyskursywnych. Wodak (2011) zakłada, że strategie mogą być stosowane przez nadawcę mniej lub bardziej świadomie, tym samym wyklucza traktowanie analizowanych tekstów jako objawów prowadzonej z premedytacją manipulacji.

Jedną z podstawowych kategorii analitycznych stosowanych przez Wodak (2011: 73–75) są strategie dyskursywne definiowane jako środki językowe stosowane do osiągnięcia określonego celu społecznego. Należą do nich: nominacje, predykcje, argumentacje, ramowanie oraz wzmocnienia/umniejszenia. Nominacja jest strategią prowadzącą do stworzenia tzw. *grupy własnej* „my” oraz *obcej* „oni” poprzez uwzględnianie bądź wykluczanie elementów z danej grupy. Według cytowanej autorki ma to wpływ na kształtowanie tożsamości odbiorców komunikatu. Strategia predykcji polega z kolei na przypisywaniu aktorom społecznym atrybutów o różnym nacechowaniu, które wpływają na społeczne konstruowanie ich wizerunku. Analizie poddany zostaje stosunek atrybutów negatywnych i pozytywnych oraz to, komu i dlaczego zostały one przypisane. Strategia argumentowania wiąże się z wprowadzaniem implicytnych reguł wnioskowania określanych jako toposy. Badanie toposów pozwala wskazać charakterystyczne dla danego dyskursu sposoby przechodzenia od przesłanek do konkluzji. Kolejną strategią jest ramowanie (ang. framing), które kształtowane jest przez sposób narracji. Za pomocą tej strategii nadawca komunikatu ma możliwość ukazać bądź też ukryć swój punkt widzenia (np. przez użycie mowy zależnej czy posługiwanie się cytatami z wypowiedzi innych osób). Na przykład autor podręcznika może ukryć swój punkt widzenia, przekazując jednocześnie swoją wizję świata poprzez odpowiednią konstrukcję dialogów między bohaterami występującymi w podręczniku. W ramach podejścia dyskursywno-historycznego przyjmuje się, że analiza poszczególnych strategii pozwala na rekonstrukcję dominujących dyskursów.

W tym badaniu wykorzystane zostaną przede wszystkim kategorie analityczne proponowane przez szkołę dyskursywno-historyczną KAD. Analiza strategii nominacji, predykcji oraz ramowania wykorzystana zostanie do zrekonstruowania dyskursywnego obrazu rodziny obecnego w badanych podręcznikach. Zgodnie z podstawowymi założeniami tego nurtu, uzyskany obraz rodziny zostanie zinterpretowany w kontekście sytuacji społecznej w Polsce i Finlandii. Pomińnięte natomiast zostaną kwestie uwikłania tego obrazu w inne dyskursy, jak na przykład dyskurs władzy czy dyskurs feministyczny. Uznajemy, że taka analiza wymagałaby uwzględnienia znacznie szerszego kontekstu, a także oparcia na bardziej zróżnicowanym materiale, co przekraczałoby ramy tego opracowania.

3. Tło społeczne

Sytuacja społeczna rodziny różni się w Polsce i Finlandii. Różnica ta widoczna jest na różnych płaszczyznach: poczynając od liczby osób żyjących w zarejestrowanych związkach małżeńskich, przez kategorie dotyczące modeli rodziny pojawiające się w badaniach społecznych i opracowaniach statystycznych, aż po dominujące opinie na temat definicji rodziny. Druga ze wspomnianych różnic powoduje pewne problemy związane z porównaniem danych liczbowych: w Finlandii kryterium definicyjnym przyjmowanym w badaniach społecznych jest wychowywanie dzieci (z tego względu w raporcie Fińskiego Urzędu Statystycznego wyróżnia się następujące typy rodzin: małżeństwo z dziećmi, konkubinaty + dzieci oraz rodziny monoparentalne). W Polsce zaś w tego typu ewidencjach bierze się pod uwagę stan cywilnoprawny oraz faktyczny (w raporcie Głównego Urzędu Statystycznego dotyczącym Narodowego Spisu Ludności z 2011 roku wyróżniono następujące kategorie dla faktycznego stanu cywilnego: kawaler/panna, żona/zamężna, partner/partnerka, wdowiec/wdowa, rozwiedziony/rozwiedziona oraz separowany/separowana (Główny Urząd Statystyczny 2013)). Takie zróżnicowanie przyjmowanych w badaniach kategorii analitycznych może sugerować, że typ rodziny, w jakiej wychowuje się dziecko jest mniej oczywisty w Finlandii (i dlatego to przede wszystkim on podlega obserwacji).

W Finlandii 40% społeczeństwa stanowią rodziny z dziećmi. Według danych z roku 2011 w Finlandii mieszka prawie 1 466 tys. rodzin, w tym 578 tys. rodzin z dziećmi, zatem na 1000 obywateli Finlandii przypada ok. 270 rodzin (Suomen Virallinen Tilasto 2013). Największą grupę (80%) stanowią rodziny z jednym dzieckiem bądź z dwójką dzieci, natomiast 5% to rodziny, w których wychowuje się więcej niż trójka dzieci. Wśród rodzin z dziećmi 350 tys. to małżeństwa, 107 tys. – konkubinaty, zaś 115 tys. to rodziny monoparentalne (Suomen Virallinen Tilasto 2013). Według danych opublikowanych przez Tilastokeskus (Fiński Urząd

Statystyczny) zarejestrowanych jest też 400 par tej samej płci wychowujących dzieci (fin. *Sateenkariperhe* – rodzina tęczowa) (Suomen Virallinen Tilasto 2013).

Jak już wspomnieliśmy – w przypadku Polski brak konkretnych danych dotyczących liczby rodzin czy też rodziców samotnie wychowujących dzieci. Liczbę tę można ustalić jedynie na podstawie informacji dotyczących faktycznego stanu cywilnego pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego (Główny Urząd Statystyczny 2013). I tak w 2011 roku w związkach małżeńskich żyło około 18 milionów osób, zaś w związkach kohabitacyjnych – około 644 tysięcy. Oznacza to, że na 1000 obywateli Polski przypada średnio 242 związki małżeńskie lub kohabitacyjne. Z danych Narodowego Spisu Powszechnego wynika również, że w 2011 roku około 309 tysięcy osób żyło w separacji, zaś 1 447 tysięcy było po rozwodzie. Jedyną informacją odnośnie liczby dzieci w rodzinach dotyczy małżeństw – rodzi się w nich 80% wszystkich dzieci. Wśród przytoczonych tu danych liczbowych szczególną uwagę zwraca fakt, że pomimo, że w Polsce mieszka siedmiokrotnie więcej osób, liczba par rozwiedzionych (w przypadku Finlandii – monoparentalnych) większa jedynie sześciokrotnie. Mimo braku pełnej porównywalności tych danych, mogą one wskazywać na różnice dotyczące sytuacji rodzin w obu krajach.

Mimo opisanego powyżej zróżnicowania ilościowego, w obu krajach większość społeczeństwa uznaje rodzinę za bardzo istotny element życia. I tak według badań CBOS z 2013 roku dotyczących wartości i norm, szczęście rodzinne jest bez zmian uznawane za najważniejszą wartość przez 82% respondentów (por. Boguszewski 2013b). Z kolei według fińskiego Barometru Rodzinnego z 2008 roku, 82% Finów uważa, że najważniejsze sprawy w życiu są związane z rodziną (FSSDA 2008). Zbliżone są również preferowane modele rodziny: 55% respondentów w Polsce chciałoby żyć w małżeństwie i mieć dzieci (Boguszewski 2013a), zaś 57% ankietowanych Finów deklaruje chęć posiadania dzieci (FSSDA 2008). Różnią się natomiast główne przyczyny rezygnacji z zawierania związku małżeńskiego: w Polsce jest to obawa przed nieudanym małżeństwem w przypadku kobiet i chęć życia bez zobowiązań w przypadku mężczyzn (por. Hipsz 2013), zaś w Finlandii wśród wielu przyczyn na pierwszym miejscu jest brak wyraźnego powodu do zawarcia związku (77% ankietowanych), wymieniano też przestarzałość instytucji małżeństwa (21%) oraz brak wiary w trwałość małżeństwa (16%) (por. Paajanen 2007).

Pewne podobieństwa dotyczą również społecznego sposobu definiowania rodziny: w Finlandii 85% badanych wskazuje na posiadanie dzieci jako decydujący czynnik w uznaniu dowolnego związku za rodzinę. Szczegółowe dane wskazują, że 55% respondentów uważa konkubinaty z dziećmi za rodzinę, a 60% – związki homoseksualne z dziećmi. W Polsce większą akceptacją jako rodzina cieszą się konkubinaty (78% badanych), natomiast znacząco mniejszą związki homoseksualne wychowujące dziecko jednego z partnerów (23% badanych) (por. Bogu-

szewski 2013a). Znacznie większy odsetek Finów niż Polaków uznaje również za rodzinę bezdzietne związki homoseksualne (odpowiednio 34% i 14%).

Podsumowując, do najistotniejszych różnic dotyczących społecznego funkcjonowania rodziny możemy zaliczyć odsetek osób rozwiedzionych i rodzin monoparentalnych oraz stosunek do par homoseksualnych. Z kolei wśród podobieństw warto wymienić zbliżony odsetek osób żyjących w związkach małżeńskich, a także podobny preferowany model rodziny i wysokie wartościowanie życia rodzinnego. W takiej sytuacji warto ustalić, czy wspomniane podobieństwa i różnice znajdują odzwierciedlenie w dyskursywnych konstrukcjach rodziny pojawiających się w podręcznikach mających na celu wprowadzenie obcokrajowców w realia językowe i kulturowe danego kraju.

4. Metodologia

4.1 Materiał badawczy

W niniejszej pracy przeanalizowane zostaną czytanki z podręczników:

- Stempek, Iwona/ Stelmach, Anna/ Dawidek, Sylwia/ Szymkiewicz, Aneta: Polski, krok po kroku A1, Polish-courses.com, Kraków 2013;
- Heikkilä, Pirkko/ Majakangas Satu: Hyvin menee! 1 Suomea Aikuisille, Otava, Keuruu 2009.

Pierwszy z wybranych podręczników, „Polski, krok po kroku A1”, wykorzystany jest do nauczania języka polskiego zagranicznych studentów przebywających w Polsce w ramach programów wymiany międzyuczelnianej. Oprócz treści dotyczących nauki języka przedstawia również realia życia w Polsce, a także informuje o istniejących różnicach kulturowych. Z kolei podręcznik „Hyvin menee! 1 Suomea Aikuisille”, zgodnie z deklaracjami autorów adresowany jest do „dorosłych i młodych cudzoziemców” oraz osób szczególnie zainteresowanych językiem fińskim. Celem podręcznika jest więc wprowadzenie cudzoziemców przybywających do Finlandii w narodowe zwyczaje oraz kulturę. Jest stosowany także podczas tzw. kursów adaptacyjnych (fiń. *kotouttamiskurssit*) dla migrantów. Oba podręczniki są zatem skierowane do takiej samej grupy docelowej (dorośli i studenci przyjeżdżający do danego kraju), a także dotyczą tego samego poziomu zaawansowania językowego (początkujący). Ponadto wybrane zostały najnowsze podręczniki dostępne na rynku. Taki dobór podręczników podyktowany jest potrzebą zapewnienia możliwie największego stopnia porównywalności analizowanego materiału.

Podręczniki różnią się pod względem konstrukcji. W „Polski, krok po kroku A1” główną bohaterką większości dialogów i czytanek jest Japonka przeby-

wająca w Polsce w ramach wymiany studenckiej oraz polska rodzina (rodzice i dwoje dojrzałych dzieci), z którą mieszka. Często są również dialogi z innymi studentami. Krótkie czytanki, w których bohaterami są inne osoby pojawiają się sporadycznie. Z kolei fiński podręcznik jest zbiorem tekstów stopniowo zwiększających objętość i stopień trudności pod względem leksykalno-gramatycznym. Każdy rozdział rozpoczyna się od fragmentu tekstu bądź krótkiego dialogu. Teksty opowiadają głównie o kilku rodzinach – ci sami bohaterowie pojawiają się w kilku rozdziałach, lecz poszczególne teksty nie są ze sobą połączone.

Do analizy jakościowej z każdego podręcznika wybrane zostały teksty, które zawierały słowo *rodzina* oraz jego fiński odpowiednik *perhe*, a także wyrazy określające poszczególnych członków rodziny (polski: *dziadek, babcia, mama, tata, ojciec, dziecko*; fiński: *isoisä, isoäiti, äiti, isi, isä, lapsi*). Ostatecznie analizie poddano 18 tekstów z polskiego podręcznika i 17 tekstów z podręcznika fińskiego, przy czym w przypadku podręcznika fińskiego większość tekstów (76%) miała charakter narracji czy krótkich opowiadań, zaś w przypadku podręcznika polskiego poszczególne typy tekstów pojawiały się z podobną częstotliwością.

5. Analiza

Analiza będzie miała charakter jakościowy i zostanie przeprowadzona w 3 zasadniczych etapach:

1. Analiza strategii nominacji obecnych w tekście: ustalimy, jacy członkowie rodziny są bohaterami tekstów pojawiających się w podręcznikach oraz jak są przedstawiani (np. przy pomocy imion bądź określeń wskazujących na rolę społeczną).
2. Analiza strategii predykcji: ustalimy, jakie czynności wykonują poszczególni bohaterowie tekstów a także to, w jakich pojawiają się przeszerzeniach oraz jakie atrybuty im towarzyszą.
3. Analiza strategii ramowania: ustalony zostanie sposób prowadzenia narracji, kto występuje w roli narratora i w jakich sytuacjach, a także kto z członków rodziny nigdy nie występuje w tej roli.

Na podstawie zebranych w ten sposób danych stworzona zostanie definicja rodziny wynikająca z dyskursywnych konstrukcji obecnych w każdym z analizowanych podręczników. Dodatkowo wskazane zostaną podobieństwa i różnice między polskim a fińskim podręcznikiem.

6. Wyniki

6.1 Strategia nominacji: podstawowe kategorie społeczne

Dyskursywnie konstruowane kategorie społeczne związane z rodziną są w obu podręcznikach stosunkowo zbieżne. Należą do nich:

- mąż, żona – w przypadku podręcznika fińskiego definicje zbudowane są za pomocą struktury analogicznej (*Leena on Villen Vaimo ja Ville on Leenan mies* [*Leena jest żoną Ville, a Ville jest mężem Leeny*]), podczas gdy w podręczniku polskim dyskursywna konstrukcja opiera się na czynnościach wykonywanych przez męża i żonę (*mąż jeszcze pracuje, a żona [...] coś gotuje*). Dodatkowo w podręczniku fińskim pojawia się kategoria *byłego męża* nieobecna w podręczniku polskim;
- ojciec, matka – w przypadku fińskiego podręcznika uwagę zwraca konstrukcja *kotiäiti*, którą dosłownie można przetłumaczyć jako „mama domowa” (*Leena on nyt kotiäiti ja Ville on työssä postissa* [*Leena jest „mamą domową”, a Ville pracuje na poczcie*]) oznaczająca kobietę zajmującą się domem i niepracującą zawodowo;
- babcia, dziadek – w fińskim podręczniku są to rodzice mamy, zaś w polskim linia pokrewieństwa nie zostaje określona. Dodatkowo zróżnicowany jest sposób reprezentowania babci i dziadka, które to zróżnicowanie jest nieobecne w podręczniku fińskim: dziadek pojawia się znacznie częściej i w bardziej różnorodnych sytuacjach (*dziadek się ożenił, chciałabyś pojechać [...] na urodziny mojego dziadka*), zaś babcia występuje znacznie rzadziej, nie jest narratorem i jest wyłącznie osobą, o której się mówi (*moja babcia była stuprocentową Polką*).
- syn, córka, dzieci – w przypadku fińskiego podręcznika używa się przede wszystkim imion, a także określenia *mały krewny* (*pieni sukulainen*). Z kolei w polskim podręczniku obecne są także określenia związane z pokrewieństwem: *moja córka ogląda stare zdjęcia, syn uczy się*. Dodatkowo, w podręczniku do nauki języka polskiego mianem *dzieci* określa się biologiczne odniesienie do potomków, jednak ich zachowanie świadczy o wieku dorosłym, podczas gdy w fińskim określenie to jest silnie związane z wiekiem (dzieci są infantylizowane, traktowane jako atrybut dorosłych);
- rodzina – w fińskim podręczniku zdefiniowana jest przez określenie jej składu: mama, tata, dzieci wymienione z imienia: *Tässä kuvassa on Mäkisen perhe. Leena Mäkinen [...] on naimisissa Ville Mäkisen kanssa. Leena on Villen vaimo ja Ville on Leenan mies. Perheessä on kolme lasta, tyttö Niina on 8 vuotta. Poika Joni on 5 vuotta. Toinen tyttö Jessica on*

I vuotta. [Na tym zdjęciu jest rodzina Mäkinenów. Leena [...] jest zamężna z Ville Mäkinenem. Leena jest żoną Ville, a Ville jest mężem Leeny. W rodzinie jest troje dzieci, dziewczynka Niina ma 8 lat. Chłopiec Joni ma 5 lat. Druga dziewczynka, Jessica, ma 1 rok]. Do ścisłego znaczenia rodziny nie zostają więc zaliczeni dziadkowie. W podręczniku do nauki języka polskiego natomiast pojawia się element wspólnego, rodzinnego świętowania z dziadkami ([...] urodziny mojego dziadka. Przyjeżdża cała rodzina, będzie duża impreza), rodzina więc jest wielopokoleniowa (dużo pokoi dla dzieci, wnuków, przyjaciół i rodziny).

- małżeństwo – kategoria zbiorowa obejmująca męża i żonę, obecna wyłącznie w polskim podręczniku;
- dziadkowie – kategoria zbiorowa obejmująca babcię i dziadka, obecna wyłącznie w polskim podręczniku.

Mimo zasadniczego podobieństwa rodzinnych kategorii społecznych wyróżnianych w obu podręcznikach, wyraźnie dają się zaobserwować także pewne różnice takie jak nieobecność zbiorowych kategorii *małżeństwa* i *dziadków* w podręczniku fińskim czy też kategorii *byłego męża* w podręczniku polskim.

6.2 Strategia predykcji: charakterystyka poszczególnych aktorów społecznych

Dyskursywna konstrukcja poszczególnych aktorów społecznych w obu podręcznikach jest znacznie bardziej zróżnicowana niż opisane powyżej kategorie społeczne. I tak w przypadku żony i matki w fińskim podręczniku przypisywane są jej atrybuty związane z trzema domenami:

- czasem wolnym (w autonarracji wspomina ona jogging i swoje przyjaciółki: *Rantatie on aika pitkä, ja usein iltaisin lenkkeilen siellä naapurini Sallan kanssa [Droga wokół plaży jest długa i często wieczorami chodzę tam na jogging z moją sąsiadką Sallą]*);
- gospodarstwem domowym (pierce ubrania, myje okna *Leena: Kylläpä tämä keittiön ikkuna on likainen. Pesen sen heti! [Leena: Ależ to kuchenne okno jest brudne! Natychmiast je umyję!]*, jest w domu, wynosi śmieci, pakuje się, rozmawia z dziećmi: *Katri: Minä teen pitsaa sitten perjantaina. [Katri: Zrobię pizze w piątek]; Janne: Hei äiti. Minun tekee mieli pullaa tai jotakin muuta hyvää. Onko meillä pakastimessa mitään? Katri: Ei taida olla, mutta minä voin oikeastaan leipoa tänään, jos sinä vähän autat minua [Janne: Cześć mamo. Mam ochotę na pullę, albo jeszcze coś dobrego. Czy mamy coś w zamrażalniku? Katri: Raczej nie, ale właściwie mogę ją sama upiec dzisiaj, jeśli mi trochę pomożesz]*);

- życiem zawodowym (konferencje, załatwianie spraw związanych z pracą: *Kirsti: Olen työssä Helsingin kaupungin liikennelaitoksella ja ammattini on raitiovaununkuljettaja* [Pracuję w urzędzie transportu w Helsinkach, a mój zawód to motorniczy]; *Minun pitää valmistella huomista neuvottelua* [Muszę przygotować się do jutrzejszych negocjacji]).

Dyskursywną konstrukcję żony i matki jako indywidualnej jednostki posiadającej własne pasje, buduje się także przez określanie matki przy pomocy imienia (*mama Terhi*), a także określenie *naiset* (dosł. kobiety) pojawiające się w kontekstach, w których mężowie mówią o swoich żonach: *Jaaha, mennänpä katsomaan, joko naiset ovat pois saunasta, niin pääsemme mekin lauteille* [No tak, zobaczymy, czy kobiety wyszły już z sauny, to nam też uda się dostać na ławkę w saunie]. Z kolei dyskurs matki i żony jako gospodyni domowej wzmacniany jest przez umieszczanie jej w przestrzeniach związanych z domem takich jak sauna, kuchnia, czy pokój, w którym panuje bałagan. W przypadku życia zawodowego podkreślone zostaje zadowolenie i satysfakcja z pracy, którą czerpie matka wykonująca zawód motorniczego: *Pidän työstäni* [Lubię moją pracę].

W polskim podręczniku zdecydowanie dominujący jest dyskurs gospodyni domowej. Niemal nieodłącznym atrybutem *matki* jest gotowanie – w prawie połowie czytanek, w których pojawia się matka/żona jest mowa o przygotowaniu posiłków lub o przedmiotach związanych z tą czynnością (np. *mikser*). Jest ona także opiekunką – zajmuje się kwestiami zdrowotnymi ([*idę*] *po wyniki badań do przychodni*). Dwa pozostałe dyskursy, wyraźnie obecne w podręczniku fińskim, w wersji przeznaczonej do nauki języka polskiego pojawiają się jedynie śladowo: tylko w jednym tekście żona jest poza domem (*zaraz biegnę do fryzjera, a potem po wyniki badań do przychodni*), zaś jeśli chodzi o jej indywidualność – jedyną jej manifestacją jest troska o wygląd (*zaraz biegnę do fryzjera*), w której to kwestii jest ona autorytetem dla córki (*Mama mówi, że nowa fryzura zawsze poprawia humor*).

Wiele podobieństw wykazują natomiast dyskursywne konstrukcje męża i ojca: główną przestrzenią, w której funkcjonuje, jest praca. W przypadku książki do nauki języka polskiego jest ona związana z brakiem czasu (*Żona do męża: Śpieszysz się gdzieś?*; *Pan Grzegorz tylko pije kawę, bo nie ma czasu*) lub byciem zajęтым (*mąż jeszcze pracuje*; [*nie mogę*] *mam trochę pracy*; *A co robi twój tata?* *Karol: Myślę, że pracuje. Mami: Co pan robi? Pan Grzegorz: Pracuję: szukam informacji, piszę e-maile*). Cechą wspólną omawianej konstrukcji jest również pozostawanie w ciągłym ruchu: w polskim kontekście związane jest ono z pracą (*jeździ do klientów*), podczas kiedy w kontekście fińskim większy akcent pada na czas wolny: miejsca takie jak góry czy łono natury oraz aktywności: wędkowanie, wędrowanie, jazda na nartach. Ważnym atrybutem męża i ojca jest samochód

(pl. żona pyta męża: *Co z samochodem?*, fin. *Minä en kyllä lähde ilman autoa!* [*Nigdzie nie ruszam się bez samochodu!*]; *Meillä on parasta olla omat autot* [*najlepiej byłoby, gdybyśmy mieli własne samochody*]). Istotna jest również sytuacja finansowa męża i ojca – w polskim podręczniku manifestuje się przez odniesienie do zarobków (*pan Grzegorz zaczął dobrze zarabiać*), podczas gdy w fińskim dotyczy dokonywanych zakupów: *Antti hankki vielä kauniin tulppaanikimpun vaimolleen* [*Antti kupuje jeszcze piękny bukiet tulipanów dla swojej żony*].

Najbardziej wyraźne zróżnicowanie dyskursywnych konstrukcji aktorów społecznych występuje w przypadku dzieci. W fińskim podręczniku dzieci konstruowane są bądź jako maskotki (dorośli mówią o nich używając konstrukcji stawiających je na równi ze zwierzątkami domowymi: *Leena: Onko sinulla lapsia? Päivi: Joo, minulla on pieni vauva, Johannes. Minulla on myös kissa.* [*Leena: czy masz dzieci? Päivi: Tak, mam malutkiego synka Johannesesa. Mam też kota*]), bądź obciążenie: *Lasten kanssa ja kaikkien varusteiden kanssa on hankalaa liikkua kävellen tai bussilla* [*Z dziećmi i wszystkimi bagażami ciężko jest przemieszczać się na piechotę, czy autobusem*], podczas kiedy w polskim podręczniku znacznie wyraźniej podkreślona jest indywidualność dzieci. Przeważnie mówi się o nich po imieniu, a do ich atrybutów należą przedmioty związane z indywidualnymi pasjami i zainteresowaniami – takie jak książki (*czytam książkę*) lub zdjęcia (*oglądam stare zdjęcia*). Zbiorowe określenie *dzieci* pojawia się tylko w rozmowie żony z mężem (*a dzieci nie mogą iść?*) lub w wypadku przedstawiania rodziny (*mam dwoje dzieci; z Danutą, z którą ma 8 dzieci*). W przypadku polskiego podręcznika z konstrukcją dziecka jako członka rodziny wiąże się także posiadanie wobec niej obowiązków takich jak robienie zakupów (*po południu rodzeństwo robi zakupy*).

Pewne różnice widoczne są także w dyskursywnej konstrukcji *dziadka*. O ile w obu przypadkach jest on związany z przeszłością i wspomnieniami (pl. *Dzidek się ożenił z babcią*, fin. *Ukki, me puhumme koulussa nyt siitä, millaista oli ennen. Kerro minulle, millaista oli silloin kun sinä olit pieni, Niina pyytää* [*Dziadku, mówiliśmy dzisiaj w szkole o tym jak było w przeszłości. Opowiedz mi, jak było kiedy byłeś młody, prosi Niina*]), to w fińskim kontekście wspomnienia te związane są przede wszystkim z czasem wolnym i rozwojem osobistym: główne czynności, które zostały mu przypisane w czasie przeszłym to tańczenie i nauka, a przestrzenie, w których występuje to scena taneczna¹: *Ajoin usein lauantai-iltana pyörällä läheiselle tanssilavalle. Siellä on tanssit vain kesällä [...]* *Juuri sillä tanssilavalla minä tapasin mummosi* [*W sobotni wieczór jeździłem często na rowerze na pobliski parkiet taneczny. Były tam tańce tylko latem [...]* Wła-

¹ *Tanssilava* – dosł. scena taneczna, popularne w Finlandii od XIX wieku, są one rozmieszczone w całym kraju, zarówno na terenach wiejskich, jak i w miastach. Charakterystycznym tańcem jest fińska odmiana tanga.

śnie tam, na tańcach, poznałem Twoją babcię] i łono natury (*autoimme vanhempiamme nostamaan perunoita maasta tai poimimaan puolukoita metsästä, ukki jatkaa [pomagaliśmy zbierać ziemniaki z pola i borówki z lasu, opowiada dalej dziadek]*). Atrybuty, z którymi jest przedstawiany, są związane ze sportem: rower, skuter śnieżny, narty (*Meillä ei ollut pulkkaa, mutta me laskimme mäkeä suksilla. Minä hiihdin talvella kouluun joka päivä. Syksyllä ja keväällä kuljin isoveljeni vanhalla pyörällä [Nie mieliśmy sanek, ale zjeżdżaliśmy z górki na nartach. Jeździłem na nartach do szkoły każdego dnia. Jesienią i wiosną dojeżdżałem na starym rowerze mojego brata]*). W polskim podręczniku brak charakterystycznego przeważającego wątku. Pojawia się w nim natomiast nieobecny w podręczniku fińskim wątek dziadka jako ważnej części rodziny, wokół której skupia się uwaga (*Tak, urodziny, mojego dziadka. Przyjeżdża cała rodzina, będzie duża impreza*). W polskiej konstrukcji dyskursywnej nieobecne są z kolei elementy związane ze starością, które pojawiają się w podręczniku fińskim głównie w wypowiedziach rodziny, w tym wnuków: *onkohan se polvi jo kunnossa, Antti kysyy [czy z kolanem [dziadka] już wszystko w porządku, pyta Antti]*.

Ostatnim z aktorów społecznych występujących w badanych tekstach jest aktor zbiorowy – *rodzina*. W polskim podręczniku pojawia się ona w kontekście tradycji (*to zależy od tradycji rodzinnych. Na przykład u nas w domu obchodzimy urodziny*). Określenie to używane jest także gdy mowa jest o dalszych członkach rodziny (*Mam dużą rodzinę: rodziców, braci, siostry, kuzynów i kuzynki*). Znacznie rzadziej odnosi się ono do sytuacji codziennych (*pani Joanna robi dla wszystkich śniadanie; Wieczorem wszyscy jedzą razem kolację, małżeństwo ogląda telewizję*). Z odwrotną sytuacją mamy do czynienia w przypadku podręcznika fińskiego – przeważnie określenie *rodzina* dotyczy rodziców i dzieci: *loman kunniaksi lähdettiin koko perheen voimin ravintolaan [dla uczczenia ferii wybrano się wraz z całą rodziną do restauracji]*. Widoczne jest tu pozytywne nacechowanie takiego wydarzenia (*loman kunniaksi [dla uczczenia ferii]*). Taki stosunek do życia rodzinnego widoczny jest również w tytule jednego z tekstów: *Hääpäivä – seitsemän vuoden onni [Ślub – siedem lat szczęścia]*. Jednak prezentowany obraz rodziny nie jest jednoznacznie pozytywny: wskazuje się również na konflikty interesów, które mogą pojawić się między członkami rodziny: *Antin vaimo haluaa mökille ison puutarhan, mutta mökki on kalliotontilla. Se on Antin mielestä vain hyvä, koska silloin jää enemmän aikaa kalastukselle [Żona Antiego chciałaby mieć tam duży ogród, ale domek znajduje się na terenie skalistym. Według Antiego, to dobrze, bo zostaje więcej czasu na łowienie ryb]*. W fińskim podręczniku pojawia się również nieobecny w jego polskim odpowiedniku wątek rodziny rozbitej: *Matin vanhemmat ovat eronneet. Normaalisti Matti on isänsä luona joka toinen viikonloppu ja usein koulun loma-aikoina [Rodzice Mattiego są rozwiedzeni. Zazwyczaj Matti jest u taty, co drugi tydzień i często w czasie dni*

wolnych od szkoły]. Taka rodzina umieszczona jest w kontekście wskazującym, że rozwód rodziców zaburza normalne funkcjonowanie rodziny: *Kukkuloilla syödään yleensä kello 14, mutta tänä sunnuntaina syödään vähän myöhemmin, koska Matin isä tulee hakemaan Mattia [W rodzinie Kukkolich je się w niedzielę zwykle ok. 14, ale w tę niedzielę będą jeść trochę później, ponieważ tata Matiego przyjeżdża po Mattiego]*.

6.3 Strategia ramowania: perspektywa narracji

W obu podręcznikach pojawia się narracja pierwszoosobowa. W fińskiej wersji jako narrator występuje m.in. mama – mama o sobie: *ammattini on raitiovaununkuljettaja. Pidän työstäni [mój zawód to: motorniczy. Lubię moją pracę]*. Mówi ona zarówno w pierwszej osobie liczby pojedynczej – jak i mnogiej, najczęściej jednak mówi o sobie, jako o części rodziny: *Kotona kierätämme sitten, käymme usein kirpputorilla. Tiedän, että on oma keräyspisteensä [...], mutta emmekä aina jaksa [w domu segregujemy odpady, ходzimy na pchli targ, wiem że jest odrębny punkt segregacji, [...]] ale nie zawsze mamy siłę]. Z perspektywy pierwszoosobowej występuje również dziadek: opowiada o babci (babcia sama nic nie mówi). Warto zwrócić uwagę, że w żadnej z analizowanych czytanek dzieci nie występują jako narratorzy, nie ma ich spojrzenia na świat, pojawiają się wyłącznie w narracji dorosłych. Z inną sytuacją mamy do czynienia w podręczniku do nauki języka polskiego: wśród wypowiedzi w pierwszej osobie przeważa tu perspektywa młodego dorosłego (najprawdopodobniej dziecka państwa Maj będących głównymi bohaterami książki): dominuje perspektywa osoby, która mówi zarówno o swoich rodzicach, o sobie jak i o swoim rodzeństwie (*Mam tylko jedną siostrę [...] Jest już mężatką i ma jedno dziecko; Mam dużą rodzinę: rodziców, braci, siostry [...] moja dziewczyna*).*

W polskim podręczniku najczęstszą formą prezentacji tekstu są dialogi. Biorą w nich udział zarówno dorośli jak i dzieci. Za charakterystyczną cechę polskiego podręcznika uznać można występowanie kategorii *dzieci* wyłącznie w dialogach z dorosłymi lub w dialogu ze swoją rówieśniczką – Japonką przebywającą w Polsce na wymianie studenckiej (nie ma dialogu dziecko–dziecko). Dorośli natomiast rozmawiają z dziećmi, a także między sobą. Dialogi zbudowane są w taki sposób, że nie pozwalają na określenie relacji pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny – wypowiedzi nie są nacechowane emocjonalnie, nie zawierają też wskazówek dotyczących hierarchii. Stanowią raczej prezentację faktów i prowadzą do nadania atrybutów poszczególnym aktorom społecznym. Dialogi występują również w podręczniku do nauki języka fińskiego, są one jednak stosunkowo rzadsze. Podobnie jak w przypadku polskiej książki dzieci nie rozmawiają

między sobą, a jedynie z dorosłymi. W odróżnieniu od polskiego podręcznika – fiński zawiera pewne wskazówki dotyczące hierarchii obowiązującej w rodzinie (rodzice zwracają się do dzieci w trybie rozkazującym, zaś dzieci do rodziców w trybie przypuszczającym). Pojawiają się również pewne różnice w konstrukcji dialogów z dziećmi pomiędzy ojcem a matką. Kiedy matka zwraca się do córki lub syna występuje często tryb rozkazujący drugiej osoby liczby pojedynczej: *ota kaapista* [przynieś z szafki]; *Älä välitä* [nie narzekaj]; *ota pieni pala taikinaa* [weź mały kawałek ciasta]; *Katso kellosto aikaa* [kontroluj czas na zegarku] oraz wykrzyknienia: *Essi! Tuopa minulle keittiöstä sakset!* [*Essi! Przynieś mi nożyczki z kuchni!*]. Natomiast w wypowiedziach ojca skierowanych do dzieci pojawia się tryb rozkazujący, ale w pierwszej osobie liczby mnogiej: *pakataanpa sitten laukkusi* [spakujmy twoją torbę]; *katsotaan* [zobaczymy].

W polskim podręczniku najrzadziej pojawia się perspektywa trzecioosobowego narratora wszechwiedzącego: występuje ona na przykład przy pierwszym opisie rodziny Majów oraz przy opisie ich mieszkania. Z kolei w opracowaniu fińskim występuje ona częściej: przed większością dialogów pojawia się krótkie wprowadzenie z perspektywy narratora wszechwiedzącego: *Sami ja Antti keskustelivat yhteisestä talvilomasta Lappiin [...] - Millä me menemme sinne Leville?* [*Sami i Antti rozmawiają o wspólnym wyjeździe na ferie zimowe do Laponii [...] - Jak dostaniemy się do Levi?*]. Dotyczy ono na przykład ojca: *Antti ja hänen perheensä asuvat maalla* [*Antti i jego rodzina mieszkają na wsi*]. Ponadto właśnie z takiej perspektywy pojawiają się wszystkie wzmianki dotyczące rodziny rozbitej.

7. Rodzina polska a rodzina fińska

Dyskursywne konstrukcje rodziny obecne w analizowanych podręcznikach: „Hyvin menee. Suomea aikuisille” do nauki języka fińskiego oraz „Polski, krok po kroku A1” do nauki języka polskiego wskazują na pewne podobieństwa i pewne różnice. Rodzina polska jest rodziną wielopokoleniową, w skład której wchodzi dziadkowie, rodzice oraz dzieci. Prezentacja członków rodziny jest stosunkowo egalitarna – świat prezentowany jest zarówno z perspektywy rodziców, jak i dzieci, a w dialogach brak wyrazistych wskaźników hierarchii społecznej. Wyraźny jest natomiast podział na sferę domową będącą domeną kobiety i zewnętrzną, zawodową przypisaną mężczyźnie. Podział na role płciowe, nie zaś wynikające z miejsca w strukturze rodzinnej, wyraźny jest także w zlianiu kategorii *matki* i *żony* oraz *ojca* i *męża* [w obu przypadkach jest to jedna osoba, która rozmawia o tych samych rzeczach, jako matka i żona (gotowanie, opieka nad domem) lub mąż i ojciec (praca)]. W polskim podręczniku brak także reprezenta-

cji alternatywnych modeli rodziny – nie pojawiają się na przykład rodzice samotnie wychowujący dziecko ani też rodzina zrekonstruowana.

Z kolei fińska rodzina to rodzina nuklearna składająca się wyłącznie z rodziców i dzieci. Relacje w tej rodzinie mają charakter bardziej hierarchiczny – nie pojawia się prezentacja świata z perspektywy dzieci, rodzice mówią do dzieci w trybie rozkazującym. Zarówno żona jak i mąż przedstawiani są w zróżnicowanych kontekstach: domowym, zawodowym i związanym z czasem wolnym – brak zatem dyskursywnej konstrukcji ról społecznych związanych z płcią. Rodzina nuklearna nie jest jedynym modelem rodziny prezentowanym w podręczniku – obecni są także rozwiedzeni rodzice dzielący opiekę nad dzieckiem.

Za najważniejsze podobieństwa między dyskursywnymi konstrukcjami rodziny w obu podręcznikach możemy więc uznać dominujący model rodziny podstawowej: ojciec, matka oraz więcej niż jedno dziecko, a także podobny skład rodziny rozszerzonej, do której zaliczeni zostają wyłącznie dziadkowie – w żadnym z podręczników nie pojawiają się inni członkowie rodziny: kuzyni, ciotki ani wujkowie. Z kolei wśród najistotniejszych różnic warto wymienić definiowanie ról społecznych z perspektywy płci (polski podręcznik) bądź pozycji w rodzinie (fiński podręcznik), a także odmienne pozycjonowanie dzieci – egalitarne (polski podręcznik) bądź hierarchiczne (fiński podręcznik). Do różnic można zaliczyć także występowanie wyłącznie jednego modelu rodziny w przypadku polskiego podręcznika oraz większe zróżnicowanie tych modeli w podręczniku fińskim.

8. Podsumowanie

Opisane powyżej konstrukcje dyskursywne odzwierciedlają, a równocześnie także być może wzmacniają sytuację społeczną rysującą się na podstawie badań statystycznych: jak wspomnieliśmy powyżej, w obu krajach dominującym i równocześnie najbardziej pożądanym modelem rodziny jest pełna rodzina nuklearna. Ten sam model przeważa również w badanych podręcznikach. Życie rodzinne jest wysoko wartościowane w obu krajach, co znajduje również odbicie w badanym materiale (w szczególności w fińskim podręczniku). Większy odsetek rodzin monoparentalnych w Finlandii koresponduje z pojawieniem się w fińskim podręczniku takiego modelu rodziny, który jest nieobecny w jego polskim odpowiedniku.

Z kolei za zaskakujące można uznać pozycjonowanie dzieci – można przypuszczać, że opisywany wyżej sposób kategoryzowania rodzin w fińskich badaniach społecznych, a także wynikająca z badań opinia, że to dzieci stanowią podstawowe kryterium uznania jakiegoś związku za rodzinę, będzie prowadził do analogicznego sposobu reprezentacji dzieci w dyskursie. Tymczasem jest

wręcz przeciwnie – dzieci są konstruowane jako ciężar, atrybut dorosłych oraz jednostki umieszczone wyraźnie niżej w hierarchii rodzinnej. Konstrukcja taka jest szczególnie widoczna w kontekście neutralnej reprezentacji dzieci przeważającej w polskim podręczniku.

Na koniec warto zauważyć, że liczne podobieństwa między opisywanymi dyskursami na temat rodziny mogą wskazywać na istnienie wspólnego modelu rodziny europejskiej, który jest utrwalany w obu dyskursach. Występowanie w obu podręcznikach tych samych aktorów społecznych czy też częściowe podobieństwo kontekstów, w których występują i atrybutów, które są im przypisywane, mogą wskazywać na wspólne korzenie takich reprezentacji dyskursywnych.

Wobec przedstawionych wyników konieczne jest jednak poczynienie pewnych zastrzeżeń. Pierwsze z nich dotyczy stosunkowo małego materiału badawczego. Znacząco ogranicza to możliwość uogólnień dotyczących na przykład wspomnianego powyżej europejskiego modelu rodziny. Z pewnością analiza podręczników z większej liczby krajów, w tym takich, które pochodząby spoza europejskiego kręgu kulturowego, pozwoliłaby uzyskać pełniejszy i bardziej adekwatny obraz w tej kwestii. Dodatkowo wybór jednego podręcznika z każdego kraju mógł spowodować, że na uzyskane wyniki istotny wpływ wywarła konstrukcja samego podręcznika. W szczególności może to dotyczyć dyskursywnej konstrukcji dzieci: fakt, że w podręczniku do nauki języka polskiego występują głównie dorosłe bądź dorastające dzieci, zaś w przypadku fińskiego podręcznika są one znacznie młodsze, może stanowić przyczynę zaobserwowanych różnic. Warto również zaznaczyć, że przyjmowana perspektywa badawcza (czyli skupienie się na analizie wybranych strategii dyskursywnych), a także indywidualne przekonania badaczy mogły wpłynąć na prezentowane wyniki. Wybór określonej perspektywy badawczej powoduje koncentrację na pewnych wymiarach dyskursu przy równoczesnym pominięciu innych. Poglądy badaczy mogą wpływać na to, na które elementy materiału badawczego zwracają uwagę i na to, które z nich uznają za istotne. Z tych powodów prezentowana tutaj rekonstrukcja dyskursów dotyczących rodziny nie rości sobie pretensji do uznania za pełną.

Mimo różnych ograniczeń uznajemy jednak, że prezentowana analiza pozwala dostrzec pewne regularności i tendencje w obu dyskursach. Może ona także stanowić punkt wyjścia do dalszych badań korpusowych opartych na szerszym materiale badawczym, badań społecznych mających na celu porównanie dyskursywnej konstrukcji rodziny obecnej w podręcznikach z konstrukcją obecną na przykład wśród ich odbiorców. Wyniki te mogą także zostać porównane z konstrukcjami rodziny obecnymi w innych dyskursach.

Literatura

- Barton, Amanda/ Namatende Sakwa, Lydia (2012): The representation of gender in English textbooks in Uganda. W: *Pedagogy, Culture & Society* 20(2), s. 173–190.
- Boguszewski, Rafał (2013a): Rodzina - jej współczesne znaczenie i rozumienie. Centrum Badań Opinii Społecznej. http://www.cbos.pl/PL/home_pl/cbos_pl.php (25.11.2013).
- Boguszewski, Rafał (2013b): Wartości i normy. Centrum Badań Opinii Społecznej. http://www.cbos.pl/PL/home_pl/cbos_pl.php (11.2013).
- Breeze, Ruth (2011): Critical Discourse Analysis and Its Critics. *Pragmatics* 21(4), s. 493–525.
- Chanazanagh, Hamid/ Mansoori, Farid/ Zarsazkar, Mahdi (2011): Citizenship values in school subjects: A case-study on Iran's elementary and secondary education school subjects. W: *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 15, s. 3018–3023.
- Dąbrowska, Anna (1998): Czy istnieje w podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców wyraźny obraz Polski i Polaków? Próba znalezienia stereotypów. W: *Język a Kultura* 12, s. 278–295.
- Dreesen, Philipp/ Judkowiak, Joanna (2012): Bierni na Wschodzie, ponoszący zbiorową winę i oczywiście obecni w Europie – krytyka niemieckich i polskich podręczników do historii w oparciu o kontrastystyczną lingwistykę dyskursu. W: *Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs* 5, s. 93–126.
- Forchtner, Bernhard/ Kolvraa, Christoffer (2012): Narrating a 'new Europe': From 'bitter past' to self-righteousness? W: *Discourse & Society* 23(4), s. 377–400.
- FSSDA [Finnish Social Science Data Archive] (2013): Perhebarometri 2008: ihmisuhteet ja hyvinvointi. Tampere. http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/julkaisut/perhebarometri/ (11.2013).
- Główny Urząd Statystyczny (2013): Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. http://old.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf (11.2013).
- Hipsz, Natalia (2013): Społeczne oceny alternatyw życia małżeńskiego. Centrum Badań Opinii Społecznej. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_032_13.PDF (11.2013).
- Kola, Anna Maria (2010): O niepełnosprawności w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. W: *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 17, s. 507–515.
- Paajanen Pirjo (2007): Perhebarometri 2007 Mikä on perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 1997 ja 2007. <http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/eb165dd24498dfb7e01beb4eb34c8c84/1402930680/application/pdf/237278/Perhebarometri%202007.pdf> (5.11.2013).
- Paździo, Joanna (2014): Czy podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego mają marginesy? W: *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura* VI, s. 158–170.
- Stankiewicz, Katarzyna/ Żurek, Anna (2010): Obraz Polki/Polaka w serii podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego Hurra!!! Po polsku. W: *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 17, s. 495–506.
- Strzelecka, Aneta (2011): Obraz polskiej rodziny w wybranych podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. W: *Acta universitatis lodzianensis kształcenie polonistyczne cudzoziemców* 18, s. 327–334.
- Suomen Virallinen Tilasto (2013): Perheet 2012. http://tilastokeskus.fi/til/perh/2012/perh_2012_2013-05-24_tie_001_fi.html (20.11.2013).
- van Dijk, Teun (2009): Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. W: Wodak, Ruth/ Meyer, Michael (ed.): *Methods of critical discourse analysis*. London, s. 95–120.

dr Victoria Kamasa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Językoznawstwa
al. Niepodległości 4
61-874 Poznań
e-mail: vkamasa@amu.edu.pl

Kinga Jagiełło
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Językoznawstwa

Aleksandra Sałacińska
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Językoznawstwa